

شناسایی عوامل شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی

محمود گنج بخش^۱

چکیده

یکی از اساسی‌ترین اصول حکمرانی صالح؛ تربیت اشخاصی در تراز حکومت اسلامی است. فراهم نمودن زمینه رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی، بستر مناسب ظهور حکمران شایسته را آماده می‌نماید. به این منظور و با بهره‌گیری از گفتمان ولایت فقیه، مکتب اخلاقی شهید سلیمانی الگوی مناسبی به نظر می‌رسد. این پژوهش از نوع توسعه‌ای و کاربردی است و هدف آن دستیابی به عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران اسلامی با تأسی به این مکتب می‌باشد. روش تحقیق مورد استفاده توصیفی-تحلیلی و تجزیه تحلیل اطلاعات با روش تحلیل محتوای کیفی با جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد. این نوشتار پس از تبیین فضایل اخلاقی حکمران بر اساس نظریه‌پردازی امام راحل (ره) و رهبر انقلاب؛ به تطبیق آن با رویه شهید سلیمانی پرداخته و در تشریح عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی آن به عوامل خانوادگی و محیطی و همچنین تأثیر اراده اشاره نموده و در خصوص ویژگی‌های اخلاقی این شهید و چگونگی ترویج مکتب ایشان بحث می‌نماید.

کلیدواژه‌ها: حکمران شایسته، مکتب شهید سلیمانی، عوامل خانوادگی، عوامل محیطی، اراده

^۱دکترای حقوق بین‌الملل، مدرس دانشگاه خوارزمی - Mganjbakhsh@gmail.com

مقدمه

بیماری انکارناپذیری که ساختار مطلوب اجتماعی را تهدید می‌کند، بی‌اخلاقی در حکمرانی است. در طول قرن‌ها رشد فضایل اخلاقی از مهمترین مسایل اجتماعی بوده است. (محمودنژاد، ۱۳۹۶: ۳) اولین گام در راستای حکمرانی صالح، اصلاح منش و رفتار اخلاقی شخص حاکم می‌باشد. (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷) از دغدغه‌های انسان امروزی اصلاح و تقویت پایه‌های اخلاق فردی و اجتماعی است. (صمدی فروشانی و کردفیروزجای، ۱۳۹۶: ۳۲) قرن حاضر دوران اقبال مجدد بشریت به اخلاق و دین است. در این دوره که با کاهش قدرت دولت به منظور هویت‌بخشی به ملت مواجه هستیم، عده‌ای به فکر نظام‌سازی اخلاقی افتاده‌اند. (خنکدار طارسی و سلحشوری، ۱۳۹۳: ۱۱۸) علی‌رغم غنای علمی و تلاش‌های گذشتگان تاکنون در فرهنگ شیعه، نظام اخلاقی که جامع بوده و پاسخ‌گوی پرسش‌های این عصر باشد؛ تبیین نشده است. (نوری، ۱۳۸۶: ۱۸۹) اما در این میان یکی از واقعیت‌های انکارناپذیر در نظام‌سازی اخلاقی، نقش اساسی اندیشه‌ها، رهنمودها و تدابیر امام(ره) و مقام معظم رهبری است. (پورشاب و دولت‌شاه، ۱۳۹۷: ۳۹) در این راستا رهبر انقلاب ویژگی‌های شخصیتی شهید سلیمانی را به‌عنوان نمونه، مستعد برای ترسیم یک مدرسه‌ای انسان‌ساز، مکتب و نظام اخلاقی معرفی نمودند. (آیت الله خامنه‌ای، خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۹۸) این شهید بزرگ پرورش‌یافته نظام اخلاقی انقلاب است. در اداره کشور اگر با شیوه انقلابی حرکت نماییم، پیشرفت قطعی است. مکتب شهید سلیمانی (نظام اخلاقی و سبک زندگی این عزیز) الگوی مناسب برای تربیت انقلابی است. در اندیشه انقلابی استقلال فرهنگی مهمترین بُعد استقلال می‌باشد و تحقق آن در گرو انتخاب سبک زندگی اسلامی- ایرانی است. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در مراسم سالگرد رحلت امام(ره)، ۱۳۹۵) در این نوشتار به گوشه‌ای از فعالیت‌های فرهیختگان حوزه و دانشگاه برای ارائه الگوی نظام اخلاقی انقلاب اشاره شده و با الگوگیری از شهید سلیمانی عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران بررسی شده است. سبک زندگی اسلامی- ایرانی در راستای اخلاق اسلامی از ویژگی‌های بارزی است که مکتب این شهید را شکل می‌دهد. این سبک زندگی دینی الگوی کاملی بوده و در همه شئون زندگی به‌ویژه مباحث حکمرانی کارآیی دارد. ارتقاء اخلاقی نیازمند برنامه‌ای منسجم و مداوم است. بهترین الگوی رفتاری در این برنامه سیره پیامبر (ص) و خاندان ایشان(ع) و پیروان واقعی آن‌ها مانند سردار سلیمانی می‌باشد. (فاضل قانع، ۱۳۹۳: ۴۹) گرچه در نظریات امام راحل(ره) و مقام معظم رهبری اصول این برنامه تبیین شده است اما اصلاح اخلاق حکمران، تنها با کتاب و مقاله محقق نمی‌شود، بلکه نیازمند رفتار صادقانه اخلاقی و ارائه الگوهایی مناسب چون سردار سلیمانی است. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار فرهنگیان، ۱۳۹۵) بر این اساس تبیین عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران شایسته بر اساس آموزه‌های دینی و نظریه‌های امام راحل(ره) و رهبر انقلاب با توجه به مصداق بارز مکتب ولایت فقیه (شهید سلیمانی) می‌تواند مسیر الگوگیری از این شهید را فراهم نماید. بنابراین تکثیر نمونه سردار سلیمانی در بدنه مدیریت کشور موجب

افزایش قدرت ملی می‌گردد و این اساسی‌ترین راه حل مشکلات است. شخصیتی با این میزان جامعیت، بزرگ‌منشی، جذب‌ه و محبوبیت، علاوه بر بعد سخت‌افزاری و نظامی‌گری دارای یک بعد نرم‌افزاری است که در نوع خود منحصر به فرد و بی‌نظیر و نیازمند رمزگشایی و شناخت بیشتر است. (عبدالملکی، ۱۳۹۸)

پیشینه تحقیق

در ارتباط با موضوع این پژوهش تحقیقات قابل ملاحظه‌ای با عنوان مستقل انجام نشده‌است؛ گرچه در موارد مشابهت موضوع پژوهش‌های پیشین قابل استفاده می‌باشد؛ که مهمترین آن‌ها بشرح زیر است:

دیدگاه رهبر فرزانه انقلاب در خصوص نظام اخلاقی حکمران شایسته و عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی آن با تأکید بر مکتب شهید سلیمانی، به انضمام اظهارات نزدیکان این شهید بزرگوار به‌ویژه دبیرکل حزب الله لبنان.

در پژوهشی که در خصوص «اخلاق در جهاد از دیدگاه امام علی (ع)» انجام شده است، نویسندگان عمده‌ترین اصول اخلاقی در جهاد را به تفصیل بیان نموده‌اند. (پهلوان و احمدی آشتیانی، ۱۳۹۵: ۲۳) مقاله «نقش معارف حکمی در اخلاق عملی انسان بر اساس آموزه‌های نهج البلاغه» با بیان ریشه‌یابی و درمان اختلال‌های اخلاقی به این نتیجه رسیده است که انسان جهت اصلاح اخلاق خود در کنار دیگر عوامل سازنده، نیازمند نظام فکری و نظری دقیق مبتنی بر دلایل برهانی، در مورد ابتدا و انتهای هستی و انسان است. (صمدی فروشانی و کردفیروزجایی، ۱۳۹۶) در پژوهشی که در مورد دیدگاه‌های ابن‌خلدون و سعدی در خصوص عوامل مؤثر بر تربیت انجام شده است، نویسندگان عوامل مؤثر بر تربیت را پیوسته و مرتبط و شامل سه منظر: زیست‌شناختی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی می‌دانند. (موذنی و میرزا محمدی، ۱۳۹۸: ۵۵) به‌نظر نویسنده مقاله «اولویت بندی عوامل خانوادگی مؤثر در تربیت دینی فرزندان» تلاش به منظور کسب روزی حلال در امرار معاش، تشویق فرزندان به صداقت و راستگویی، رعایت حق‌الناس، اعتقاد به وحدانیت خداوند متعال، افزایش و تقویت روحیه گذشت و فداکاری توسط والدین و پایبندی خانواده به روحیه عدالت‌گرایی و عدالت‌خواهی به ترتیب از مؤثرترین و اولویت‌دارترین عوامل خانوادگی تأثیرگذار در تربیت دینی فرزندان شناخته شد. (فضل الهی قمشی، ملکی توانا، ۱۳۹۳: ۱۰۷)

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق مورد استفاده توصیفی - تحلیلی و تجزیه تحلیل اطلاعات با روش تحلیل محتوای کیفی با جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد.

مفاهیم اساسی در مکاتب اخلاقی

اخلاق و فضایل اخلاقی: اخلاق جمع خُلق و به معنی صفات نفسانی پایدار می‌باشد به گونه‌ای که افعال آدمی متناسب با آن صفت و بدون فکر انجام می‌گردد. صفات اخلاقی دو گونه‌اند، بخش فضائل که موجب سعادت و نجات انسان می‌شود و دسته رذائل که سبب هلاکت آدمی می‌گردد. (ابن منظور مصری، ۱۴۱۴ق: ۱۹۴) واژه‌های «ethics» و «morality» در زبان انگلیسی معادل کلمه اخلاق استفاده می‌شوند. بر پایه گفتمان ولی فقیه اهمیت دادن به فضایل اخلاقی از دکترین‌های جهت‌ساز کشورمان می‌باشد. (توحیدی و فاضلی، ۱۳۹۸: ۳۸۵) معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده همه حرکات و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ اخلاقی بودن، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد. (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷)

گستره فضایل اخلاقی: در باور مسیحیان هفت فضیلت اصلی وجود دارد، سه فضیلت الهیاتی، (ایمان، امید و محبت) و چهار فضیلت انسانی (مصلحت اندیشی، بردباری، اعتدال و عدالت) افلاطون و سایر فیلسوفان یونان و بسیاری از حکیمان مسلمان نیز از فضیلت حکمت، شجاعت و اعتدال به‌عنوان فضایل مادر و بنیادین نام می‌برند. (مصباح یزدی، ۱۳۸۱: ۱۵) برخی فضایل اخلاقی را در محدوده اوامر و نواهی الهی جستجو می‌کنند. در حالی که گروهی امر و نهی پروردگار را ملاک خوبی و بدی افعال می‌دانند؛ امامیه معتقدند عقل انسان توان درک خوبی و بدی افعال را دارد و این‌طور نیست که تا به فعلی امر نشود آن فعل فاقد مصلحت باشد و امر پروردگار موجب ایجاد مصلحت در آن شود. (حسن و قبح عقلی) بنابراین و به تناسب زمان؛ اموری در مکتب شهید سلیمانی فضایل اخلاقی هستند که علمای سلف بحثی از آن نداشته‌اند.

سبک زندگی: سبک زندگی «Life Style or style of life living» اصول و الگوهای حاکم بر رفتارهای فردی و اجتماعی تعریف شده است. (هادی‌زاده، ۱۳۹۵) بخش بزرگی از اخلاق با سبک زندگی هم‌پوشانی دارد. اخلاق و سبک زندگی کارگزاران بایستی متناسب با الگوی نظام اسلامی باشد. اخلاق حکمران با مؤلفه‌های چهارگانه ارتباط با خدا، خود، دیگران و طبیعت و در قالب شاخص‌های مردم‌گرایی، خدمت‌گزاری، ساده‌زیستی، عدالت‌محوری، مسئولیت‌پذیری و مهرورزی تبیین می‌شود. (برزگر و امانلو، ۱۳۹۵: ۹)

رابطه اخلاق با اعتقادات: از منظر علی (ع) مدیران نظام اسلامی سه دسته ویژگی دارند. این ویژگی‌ها عبارتند از: ۱- ویژگی‌های عقلی و اعتقادی ۲- خصوصیات انسانی ۳- ویژگی‌های اخلاقی. (علیخانی، ۱۳۸۰: ۴۵) با توجه به اهمیت گروه اول؛ هر تصویری که از خوشبختی و سعادت انسان داشته باشیم از جهان‌بینی ما سرچشمه گرفته است و این باور در دیدگاه اخلاقی ما تأثیر دارد. برای این مبنا اختلاف میان مکاتب‌های اخلاقی بیشتر از دو جهت است. یکی تشخیص سعادت انسان و دیگری راه رسیدن به آن

سعادت. مکاتب اخلاقی ابتدا با ارائه تصویر مورد نظر خود از جهان و سعادت بشر، راه رسیدن به آن را تبیین می‌کنند و آنچه را مؤثر در این مسیر می‌دانند ارزش و هر چه مانع آن باشد، ضد ارزش می‌شمارند. یک جامعه با ارزش‌های آن شناخته می‌شود و همین ارزش‌ها هستند که شیوه زندگی هر فرد و جامعه را تعیین می‌کنند. در جهان‌بینی اسلامی، سعادت انسان قرب به خداوند متعال و رسیدن به مقام رفیع عبودیت است. بنابراین، آنچه موجب نزدیک شدن انسان به خدا شود، ارزش اخلاقی دارد و هر چه مانع این قرب باشد، ضد ارزش است. جهان‌بینی و ارتباط عمیق شهید سلیمانی با مبدأ و غایت هستی از وصیتنامه ایشان آشکار می‌شود. (سلیمانی، ۱۳۹۸) انسان جهت اصلاح اخلاق خود در کنار دیگر عوامل سازنده، نیازمند نظام فکری و نظری دقیق، در مورد ابتدا و انتهای هستی است و بدون آن رسیدن به زیست اخلاقی مشکل می‌باشد. (صمدی فروشانی و کردفیروزجایی، ۱۳۹۶: ۳۱ و ۴۹) به‌هنگام عمل نمودن براساس جهان‌بینی با تعارض‌ها و دوراهه‌های اخلاقی بسیاری مواجه می‌شویم؛ اما مراجعه به الگوهای عملی اخلاق فضیلت‌محور مانند شهید سلیمانی از راه کارهای حل این تعارض‌ها می‌باشد. (اکبری، ۱۳۸۶: ۸۵)

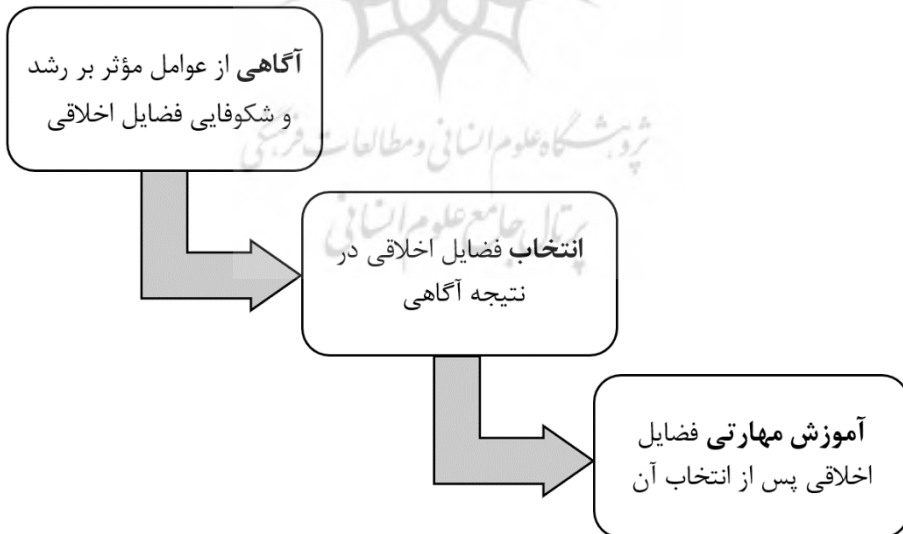
مکتب اخلاقی ولی فقیه (حضرت امام خمینی ره و مقام معظم رهبری): عوامل تربیت فرهنگی و عناصر اساسی شکوفایی فضایل اخلاقی از دید امام راحل (ره) شامل خودباوری، خودآگاهی، مبارزه طلبی، فرهنگ خودی و استقلال فرهنگی است. تربیت فرهنگی و اخلاقی، تلاش برای انتقال دادن و فرصت‌سازی برای بینش بهتر و عمیق‌تر ارزش‌های الهی است. (خنکدار طارسی و سلحشوری، ۱۳۹۳: ۱۱۵) در واقع فتح الفتوح انقلاب اسلامی تربیت جوانان مؤمن، شجاع و کارآمد است، انسان‌های تربیت‌یافته مکتب امام (ره) مانند شهید سلیمانی در کشور فراوان هستند و باید از ظرفیت آن‌ها برای مقابله با طراحی‌های دشمن استفاده شود. (آیت الله خامنه‌ای، یک سیلی زده شد...، ۱۳۹۸)

مکتب اخلاقی شهید سلیمانی: فقط پیامبر (ص) و امام (ع) و یا رهبر جامعه برای مردم الگو نیستند، بلکه در رده‌های پایین‌تر هم کسانی در میان مردم الگو می‌باشند. وظیفه ما در برابر حاج قاسم سلیمانی، تفوریزه نمودن شخصیت، منش و عملکرد ایشان به‌عنوان یک مکتب است. (پناهیان، ۱۳۹۸) اخلاق شهید سلیمانی بخشی از سبک زندگی اوست. در جنگ نرم؛ هدف نهایی دشمن تغییر سبک زندگی و اخلاق ماست. دنیای غرب به برکت دانش خود و با وجود تهیدستی در بنیان‌های اخلاقی، با تحمیل سبک زندگی خود به جوامع عقب‌مانده از کاروان علم، اختیار آن‌ها را به‌دست گرفته است. (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷) دشمن با نفوذ در درون ملت شبکه‌سازی می‌کند تا آرمان‌ها، باورها و در نتیجه سبک زندگی را تغییر دهد. (آیت الله خامنه‌ای، دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج، ۱۳۹۴) پافشاری بر اصول و «ارکان مکتب سلیمانی» که جامع و با گفتمانی زنده و آزموده شده است، مایه افق‌گشایی و راه‌حل مشکلات کشور است. (روزنامه کیهان، ۱۳۹۸) ارکان مکتب حاج قاسم ولایت‌مداری، اخلاص، مقاومت در مقابل دشمنان، فروتنی و مهربانی نسبت به ضعفا می‌باشد. ویژگی‌های بارز این شهید که تربیت‌یافته مکتب

اخلاقی امام(ره) است، عبارتند از: تقوی و تزکیه نفس، رضایت خدا، ساده‌زیستی، توکل به خدا و اعتماد به نفس، استقامت و بردباری در مشکلات، اشاعه معنویت و اقامه عدالت، مردمی‌بودن، تواضع در مقابل مردم، برخورد خوب با مردم، ارائه کارها به مردم، قانون‌مداری، انجام وظیفه و عدم دخالت در کارهای دیگر، توجه به بیت‌المال و پرهیز از کم‌کاری، دوری از شعار و توجه به عمل، عبرت‌پذیری، انتقاد و انتقادپذیری، اعتراف به اشتباه، دقت عمل در رفتار خود و افراد تحت‌امر، پرهیز از قدرت‌طلبی و حب‌مال، ولایت‌پذیری و حفظ آبروی نظام. (موحدی، ۱۳۸۹: ۲) و (حسینی، ۱۳۸۹: ۲۰) و (جوان آنلاین، ۱۳۹۸) و (پناهیان، ۱۳۹۸) ابعاد رفتارهای شهید سلیمانی با ایجاد رابطه با خدا، خود، دیگران و طبیعت ترسیم می‌شود. (برزگر و امانلو، ۱۳۹۵: ۹) مکتب اخلاقی این عزیز آسمانی مرهون تلفیق موزون ارتباط‌های چهارگانه فوق است. خیلی از افراد تعدادی از صفات سردار سلیمانی را دارند؛ اخلاص ایشان را دارند، ولی حماسه‌ساز نیستند. صلابت در مقابل دشمن را دارند، اما آن تواضع و فروتنی فوق‌العاده را نسبت به مردم ندارند. همه این ویژگی‌ها در کنار هم می‌شوند مکتب سردار سلیمانی. (پناهیان، ۱۳۹۸)

مراحل ورود به مکتب شهید سلیمانی

ارایه راهبردهای اصولی برای مکتب‌سازی و الگوقرارگرفتن از جانب دیگران الزامی است. شرط اساسی این امر التزام به اخلاق می‌باشد. (منزوی بزرگی و حبیبیان، ۱۳۹۴: ۶۸ و ۱۰۵) زیربنایی‌ترین شرط ورود به مکتب شهید سلیمانی کسب توفیق اعطایی الهی است، که با اطاعت خدا کسب می‌شود. عوامل مؤثر بر ملتزم شدن مدیران به اخلاق اسلامی از این قرار است:

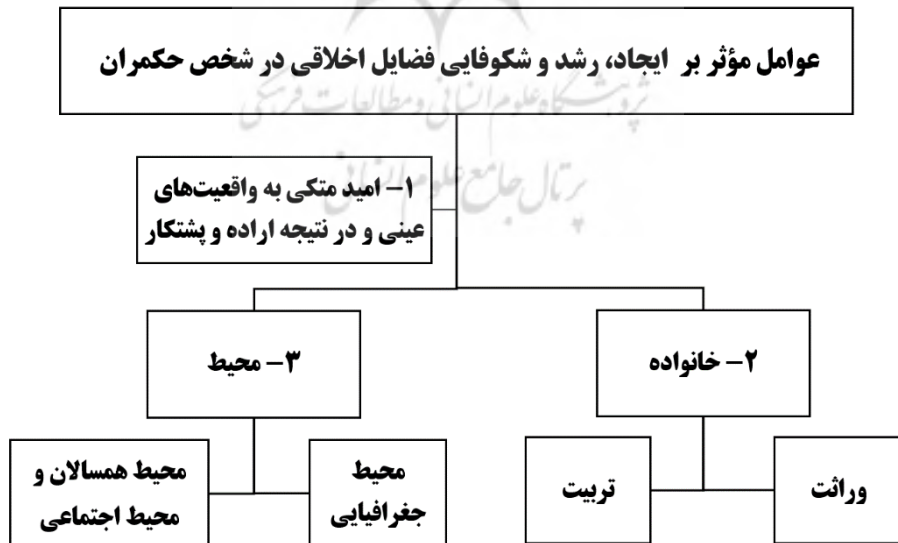
شکل ۱) عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی

الف) آگاهی از عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی و مزایای آن: مقدمه برنامه‌ریزی اخلاقی و مکتب‌سازی، شناسایی عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی است. امیرالمؤمنین (ع) عوامل مؤثر در ایجاد و رشد شخصیت اخلاقی را سه عامل خانواده (شامل وراثت و تربیت)، محیط (محیط همسالان، محیط اجتماعی و محیط جغرافیایی) و اراده معرفی می‌نماید. این سه عامل هر کدام به صورت اقتضا بر چگونگی شخصیت فرد تأثیر دارند و هیچ کدام علت تامه محسوب نمی‌شوند. (علایی رحمانی و سالاری، ۱۳۹۳: ۸۳)

ب) انتخاب فضایل اخلاقی و خودشکوفایی در نتیجه آگاهی از آن‌ها: مکتب انسان‌گرایی در روان‌شناسی بر کنش‌های مختار و قدرت اختیار انسان‌ها تأکید می‌کند و معتقد است انسان‌ها اگر بخواهند می‌توانند با فعلیت بخشیدن به توانمندی‌های درونی خود به خودشکوفایی برسند. (عبدالملکی، ۱۳۹۸) در دیدگاه امام (ره) تربیت فرهنگی و شکوفایی فضایل اخلاقی با انتخاب آگاهانه فرهنگ الهی امکان‌پذیر است. (خنکدار طارسی و سلحشوری، ۱۳۹۳: ۱۱۵)

ج) آموزش مهارتی فضایل اخلاقی پس از انتخاب آن: انتخاب فضایل اخلاقی کفایت نمی‌کند، بلکه بایستی با تمرین و مهارت‌آموزی فضایل اخلاقی ملکه نفسانی گردند. شهید سلیمانی اهل تظاهر و ریا نبود که ما نیز باید برای دستیابی به این ویژگی بسیار مهم تلاش و تمرین کنیم. (آیت الله خامنه‌ای، یک سیلی زده شد...، ۱۳۹۸)

ترکیب عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران صالح

شکل ۲) عوامل مؤثر بر ایجاد، رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی در شخص حکمران

الف-عوامل فردی: اغلب خصوصیات کارگزاران نظام اسلامی به جنبه شخصی آن‌ها برمی‌گردد. (حسینی، ۱۳۸۹: ۲۰) همیشه فعال‌ترین برنامه‌های دشمن، مایوس‌سازی مردم و حتی مدیران ما از آینده است. بنابراین امید و نگاه خوشبینانه به آینده (امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی) کلید اساسی همه قفل‌های حکمرانی مطلوب می‌باشد. (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷) وراثت، اختلاف طبایع و سن و زمان تربیت بر رشد اخلاقی و تربیتی مؤثرند. اینکه بین وراثت و تربیت کدام مهمتر و اولویت اول می‌باشد اختلاف نظر است. برخی بر عامل وراثت و تفاوت‌های فردی تأکید نموده‌اند و برخی تأثیر محیط و اوضاع سیاسی و اجتماعی را مهمتر می‌دانند. عوامل روان‌شناختی عبارتند از پرورش بعد معنوی، توجه به تفاوت‌های فردی، توجه به تشویق و تنبیه، محبت، تحمل سختی‌ها، استدراج، دوام، تجربه، انس و علاقه، عادت، تقلید، طبیعت درونی و شناخت و معرفت. (مؤذنی و میرزا محمدی، ۱۳۹۸: ۵۵ تا ۶۵)

ب-عوامل اجتماعی: در راستای حکمرانی صالح، پس از اصلاح اخلاق فردی حاکم، دومین گام زمینه‌سازی رشد اخلاق فردی باگسترش نهادهای اجتماعی مناسب و ممانعت از فعالیت کانون‌های ضدمعنویت می‌باشد. (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷) خانواده و همسالان عامل اصلی انتقال ارزش‌های اخلاقی به افراد هستند. براین اساس خصوصیات ذهنی انسان، توانایی‌ها و ناتوانی‌های وی و ویژگی‌های شخصیتی فرد قبل از هر چیز به چگونگی کسب تجربیات کودکی بستگی دارد. به نظر کلبرگ تربیت اخلاقی در چارچوب طبیعت افراد صورت می‌گیرد و با توجه به عامل اراده و اختیار انسان، معیارهای اخلاقی کودکان لزوماً از والدین یا همسالان ناشی نمی‌شوند بلکه این معیارها از تأثیر متقابل رشدشناختی کودک با محیط اجتماعی ظاهر می‌شود. به نظر اریکسون روش‌های فرزندپروری، معیارهای اخلاقی والدین، محیط اجتماعی و همسالان در تربیت اخلاقی مؤثر هستند. (محمودنژاد، ۱۳۹۶: ۴ و ۵)

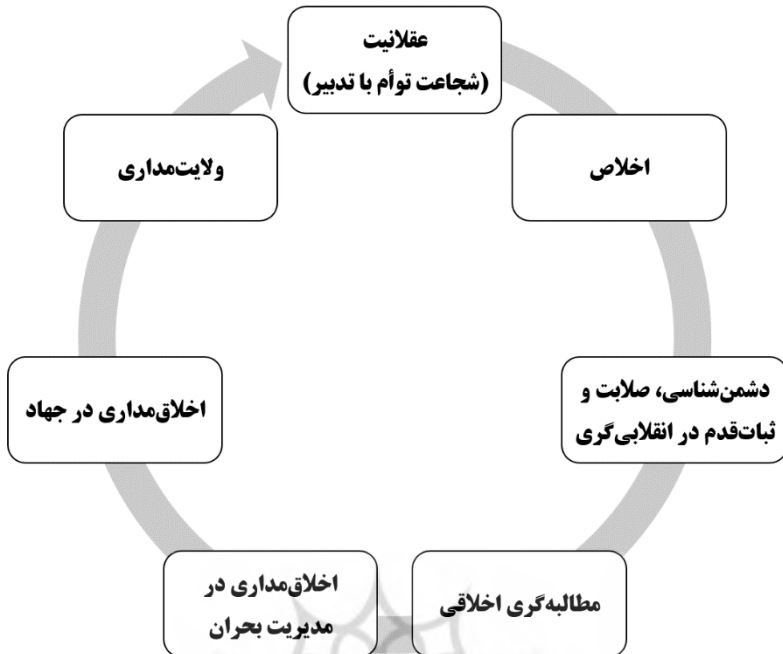
خانواده با انتقال صفات وراثتی اولین نهاد تربیتی و مهم‌ترین رکن ترقی و تکامل هر جامعه می‌باشد و توقع داشتن جامعه‌ای صالح بدون اصلاح خانواده امری کاملاً بی‌جا و ناممکن است. الگوهای اساسی تفکر و اندیشه، احساسات و عواطف، اعتقادات و ارزش‌ها غالباً در خانواده پایه‌ریزی شده‌است. بر این اساس و در راستای تربیت مدیران شایسته و رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی آن‌ها، چه عوامل خانوادگی مؤثرترند؟ اولویت اول چیست؟ براساس برخی تحقیقات؛ تلاش به‌منظور کسب روزی حلال، تشویق فرزندان به راستگویی، رعایت حق‌الناس، اعتقاد به وحدانیت خداوند متعال، تقویت روحیه گذشت و فداکاری و پایبندی خانواده به عدالت‌خواهی به ترتیب از مؤثرترین و اولویت‌دارترین عوامل خانوادگی تأثیرگذار در تربیت فرزندان شناخته شده‌اند. (فضل الهی قمشی، ملکی توانا، ۱۳۹۳: ۱۰۷ و ۱۰۸) با دقت در زندگی خانوادگی شهید سلیمانی به مصادیق اصول فوق می‌رسیم. (سلیمانی، ۱۳۹۸) آموزش عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی و اقلان مردم در خصوص مزایای آن ضروری است. رشد اخلاقی علاوه بر پیروی از رشد ذهنی تحت تأثیر محیط و آموزش قرار می‌گیرد. (محمودنژاد، تأثیر خانواده و همسالان بر

ارزش‌های اخلاقی، (۱۳۹۶) عوامل جامعه‌شناختی شامل عصبیت (همبستگی اجتماعی)، موقعیت مکانی، شأن اجتماعی، مکانت شغلی، اکتساب پاره‌ای از علوم و دانش‌ها و انگاره‌های اجتماعی می‌شود. اقلیم زیستی و اقلیم آب و هوایی نیز بر اخلاق و تربیت تأثیر دارد. علاوه بر این خانه و خانواده، دوستان و همنشینان، محیط آموزشی و حاکمان و فرمانروایان بر رشد اخلاقی و تربیتی مؤثرند. (مودنی و میرزا محمدی، ۱۳۹۸: ۵۸ تا ۶۴)

ویژگی‌های مؤثر بر نفوذ شخصیت و ظهور مکتب شهید سلیمانی

افراد دارای کاریزما (جذبه) افراد با نفوذی هستند که بر ذهن و قلب دیگران کنترل دارند. چنین افرادی حائز ویژگی‌های منحصربه‌فردی همچون معنویت، جذابیت، هوشمندی، قدرت روانی و اراده برتر، استعداد الهام‌بخشی و توانایی متقاعدسازی و هدایت مردم هستند. شهید سلیمانی با ساده‌زیستی، مردم‌گرایی، پرهیز از ظاهرسازی و نقش بازی کردن و عدم تلاش برای تأثیرگذاری قدرت‌منشانه، با رفتار و گفتار نافذ خود، یک جغرافیا را تحت نفوذ خود درآورده و با تأثیرگذاری خود بر این قلمرو جغرافیایی، به همان وسعت، تغییر نگرش ایجاد کرده است. جغرافیای نفوذ وی چهار دسته را در برمی‌گیرد: خانواده وی، مجموعه سپاه و هم‌زمانش، مردم آزاده ایران، منطقه و جهان و دشمنانش. (عبدالملکی، ۱۳۹۸) البته در نتیجه ویژگی‌های این شهید اراده الهی بر محبوبیت وی قرار گرفته و عامل جذبه فوق‌العاده این شهید بزرگوار گردید که در ادامه به موارد عمده این خصوصیات می‌پردازیم. پژوهشگران منکر امداد الهی نیستند. علم روانشناسی انسان‌گرایی سایر دیدگاه‌ها را نادیده نمی‌گیرد و سعی می‌کند آن را با تجربه وسیع‌تر انسانی ضمیمه خود نماید. (سیف، ۱۳۷۹: ۱۳ و ۲۱۴)

شکل ۳) ویژگی‌های اخلاقی ممتاز مکتب شهید سلیمانی

اخلاص

خدای متعال به اخلاص بندگان مخلصش برکت می‌دهد و برکات آن در میان مردم باقی می‌ماند. نتیجه آن اخلاص، عشق و وفاداری مردم، حضور مردم و تازه‌شدن روحیه انقلابی مردم است. (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۸) این که دل‌ها این جور همه متوجه می‌شوند، نشان‌دهنده این است که یک اخلاص بزرگی در آن مرد وجود داشت. در جلسه‌های رسمی به‌گونه‌ای در حاشیه و دور از چشم می‌نشست که باید می‌گشتید تا او را پیدا می‌کردید و می‌دیدید. (آیت الله خامنه‌ای، پیام تسلیت رهبری...، ۱۳۹۸) این قدردانی در اثر اخلاص بزرگ شهید سلیمانی است، چرا که دل‌ها به دست خداست و بدون اخلاص، دل‌های مردم این‌گونه متوجه نمی‌شود. به ایشان می‌گفتند شما محبوب‌ترین شخصیت جمهوری اسلامی هستید ولی ذره‌ای دلش نلرزد و به سمت این محبوبیت نرفت. خیلی راحت می‌گفت کارها دست خدا است و خودش را هیچ‌کاره می‌دانست. وقتی او را مالک اشتر می‌خواندند، در خود می‌شکست. (پناهیان، ۱۳۹۸)

عقلائیت (شجاعت و تدبیر توأمان)

حاج قاسم از دفاع مقدس تا پایان عمر با شجاعت به دل خطر می‌رفت اما در عین حال با تدبیر و فکر و منطق عمل می‌کرد و نه تنها در میدان نظامی بلکه در میدان سیاست هم شجاعت و تدبیر توأمان داشت. (آیت الله خامنه‌ای، یک سیلی زده شد...، ۱۳۹۸) شجاعت رزمندگان ما از سر احساسات نبود، بلکه از سر

عقلانیت بود. جامعیت شهید سلیمانی جمع اضداد بودن ایشان هست؛ جامعیتی که از عقلانیت بر می آید. پس عقلانیت پایه شخصیت اوست. (پناهیان، ۱۳۹۸) دستیابی به اهداف روشن ثمره باور به توانمندی‌ها و داشته‌ها و بهره‌گیری به‌هنگام از آن‌هاست. در عرصه سیاست، هم شجاع بود، هم با تدبیر بود؛ سخنش اثرگذار بود، قانع‌کننده بود، شهید سلیمانی ابتکار را همراه با اخلاص و صفا داشت (نصرالله، ۱۳۹۸)

بعضی عقلانیت را به‌عنوان یک وسیله، بهانه قرار می‌دادند تا از اصول و مبانی و پایه‌های اصلی صرف‌نظر کنند؛ این نباید انجام بگیرد. نبایستی اصول را پامال کرد. البته این کار پیچیدگی‌هایی دارد، سختی‌هایی دارد و گاهی در موارد گوناگون، برای نخبگان و زیدگان تردیدهایی پیش می‌آید. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۹۰)

ولایت‌مداری

محبت بین شهید سلیمانی و رهبری نمونه مثال زدنی التزام به ولایت است. هر زمانی که این شهید عزیز گزارشی ارائه می‌داد رهبری قلباً و زبناً او را تحسین می‌نمود و در برابر برکات شهادت او عبارت «سر تعظیم فرود می‌آورم» را فرمودند. (آیت الله خامنه‌ای، یک سیلی زده شد...، ۱۳۹۸) ولایت‌مداری عنصر برجسته منش شهید سلیمانی بود. این عزیز رهنمودهای رهبر انقلاب را می‌فهمید و به آن عاقلانه و عاشقانه عمل می‌نمود او در وصیتنامه‌اش تصریح می‌کند؛ «اگر ملتی فاقد رهبری هوشمند، حکیم، بصیر و متقی بود؛ آن ملت شکست می‌خورد، باید توجه کنیم که چرا بیداری اسلامی در کشورهای مصر، تونس و لیبی پیروز نشد؟ دلیلش این است که فاقد رهبری بصیر بودند... دلیل اصلی پیشرفت... رهبری است؛ عامل دوم نیز انسان‌های فداکاری هستند که همپا و همراه با رهبری، گام بر می‌دارند.» (سلیمانی، ۱۳۹۸)

مردمی بودن و اجتناب از اشرافی‌گری

مردم‌گرایی، مستضعف‌نوازی و گرایش به طبقات محروم، و پرهیز از اسراف و زندگی اشرافی‌گری جزو مبانی انقلاب اسلامی هستند که به‌هیچ‌وجه نباید تغییر کنند. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۸۷) تجمل‌طلبی خلاف شأن مسئولین نظام اسلامی و عامل جدایی از مردم است. حاج قاسم ساده‌زیست بود اما تظاهر به ساده‌زیستی هم نمی‌کرد و ظاهری آراسته و منظم داشت. خانه‌ای نداشت. خانه‌اش سازمانی بود. در مسائل شخصی و اجتماعی قناعت داشت و کارهای بسیار بزرگ را با امکانات محدود انجام داد. محبت او در دل‌ها موج می‌زند. مردم با حضور ۲۵ میلیونی خود در تشییع پیکر مطهر حاج قاسم، به استقبال «مکتب سلیمانی» رفتند. (روزنامه کیهان، ۱۳۹۸) غیرت و حمیت ایرانی و اسلامی سردار سلیمانی باعث شد وی به چهره‌ای محبوب بین مردم تبدیل شود. (روتیتیر، ۱۳۹۸) برخی از رزمندگان را که بعد از سال‌های جنگ دچار برخی ضعف‌های اعتقادی شده بودند، برای حفظ و جلوگیری از آسیب رسیدن بیشترشان مدام مورد توجه و محبت قرار می‌داد. (روزنامه کیهان،

درس‌های مکتب شهید سلیمانی برای فعالان سیاسی، (۱۳۹۸) او بسیار مردم‌دار بود. با مردم در تماس بود. حتی در صحنه‌هایی که وظیفه نداشت در بین مردم بود. شهید سلیمانی به کرامت انسان‌ها و لزوم شتافتن به کمک آن‌ها باور داشت. (روزنامه کیهان، مکتب سلیمانی راه حل مشکلات کشور، ۱۳۹۸)

با فروتنی و مهربانی نسبت به ضعفا برخورد می‌کرد. نظامیان چون در وضعیت جنگی هستند و احساس قدرت می‌کنند، گاهی به خودبرتربینی، تکبر و اینها دچار می‌شوند. اما حاج قاسم حتی در برخورد با آدم‌ها و مردم عادی هم بسیار متواضع بود. اینها بخشی از مکتب اوست. علاوه بر فروتنی و مهربانی با مردم روحیه‌ای خستگی‌ناپذیر و پرکاری داشت. شهید سلیمانی همیشه همراه مردم و مجاهدان بود. این روش مخصوصا نزد عمده ژنرال‌های نظامی نامتعارف است. کمک‌های فکری و ارتباط دائم با رزمندگان و آمادگی همیشگی برای حل مشکلات و کمبودها از نزدیک، ویژگی سردار سلیمانی بود. او مجبور نبود طی جنگ در صحنه نبرد باشد، می‌توانست در تهران بماند و جنگ را از تهران دنبال کند یا می‌توانست به دمشق بیاید و جنگ را از دمشق در نزدیکی ما دنبال کند... اما حاج قاسم پافشاری می‌کرد که در خط اول باشد. (نصرالله، ۱۳۹۸)

دشمن‌شناسی، صلابت و ثبات قدم در انقلابی‌گری

به‌عنوان یک اصل قطعی موضوعی، باید این را مسلم گرفت که پایبندی به اصول و حفظ خطوط اصلی نظام اسلامی، اصل است. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۹۰) اصول اساسی انقلابی‌گری یعنی عدالت‌خواهی، استقلال و آزادی به‌معنای حقیقی کلمه، استکبارستیزی و منفعل نشدن در مقابل دشمن... جزو مبانی انقلاب اسلامی هستند که به‌هیچ‌وجه نباید تغییر کنند. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۸۷) در موقع لزوم بایستی آتش به‌اختیار بود. آتش به‌اختیار، به معنای بی‌قانونی و فحاشی و طلبکار کردن مدعیان پوچ‌اندیش و مدیون کردن جریان انقلابی کشور نیست. نیروهای انقلابی بیش از همه باید مراقب نظم کشور، مراقب آرامش کشور، مراقب عدم سوءاستفاده دشمنان از وضعیت کشور، و مراقب حفظ قوانین باشند. (آیت الله خامنه‌ای، خطبه‌های نماز عید فطر، ۱۳۹۶) یک نکته مهم در مورد سردار سلیمانی این است که در مسائل داخل کشور اهل حزب و جناح نبود ولی به‌شدت انقلابی بود. ذوب در انقلاب بود، انقلابی‌گری خط قرمز او بود. به‌شدت پایبند به انقلاب، پایبند به خط عالی امام راحل (ره) بود. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۸) شاید بتوان مهمترین تأثیر این شهادت را در شکست پروژه نرمال‌سازی «Normalization» رفتار جامعه انقلابی ایران جست‌وجو کرد. نرمال‌سازی در حقیقت، مجموعه برنامه‌ها و اقداماتی است که برای آرمان‌زدایی و زدودن مشی انقلابی‌گری در رفتارها و رویکردهای جامعه و مسئولان به‌کار گرفته می‌شود. (پوراسماعیلی فومنی، ۱۳۹۸) چالش بین وفاداری و حفظ اصول و مبانی نظام از یک طرف، و دستاوردهای پیشرفت مادی و معنوی برای نظام از طرف دیگر از امور مهمی است که شهید سلیمانی به‌خوبی آن‌را

حل نمود. عده‌ای ممکن است به این فکر بیفتند که پایبندی ما به اصول موجب شده است که ما به اهداف دست پیدا نکنیم؛ شهید سلیمانی هر دو هدف را به موازات یکدیگر دنبال نمود و ثابت کرد که این دو هدف با یکدیگر سازگار است؛ یعنی حفظ اصول و مبانی نظام و در واقع حفظ هویت نظام از یک طرف، و از طرف دیگر، دست یافتن به آن اهدافی که نظام تعریف کرده است؛ چه اهداف مادی و چه اهداف معنوی مثل استقرار عدالت و از این قبیل چیزها. باید بدانیم اینها سازگار است و ما نمی‌توانیم به آن اهداف برسیم، مگر اینکه به این اصول پایبند باشیم. یعنی به خاطر اینکه مشکلاتی در رسیدن به آن هدفها پیش می‌آید، از اصول دست برداریم، حالت قناعت حداقلی پیدا نکنیم؛ و بدانیم که اگر ما از اصول دست برداشتیم، حتی هویت نظام که از بین خواهد رفت، به آن هدفها هم نمی‌رسیم. (نصرالله، ۱۳۹۸) حاج قاسم واقعاً ذوب در انقلاب بود و برخی سعی نکنند که این واقعیت‌ها را کم‌رنگ کنند. حاج قاسم با روحیه انقلابی در مقابل همه نقشه‌هایی که با پول، توانایی و تأثیرگذاری سیاسی و تشکیلات وسیع آمریکایی‌ها شکل می‌گرفت، قد علم کرد و آن‌ها را خنثی و بی‌نتیجه کرد. (آیت الله خامنه‌ای، یک سیلی زده شد...، ۱۳۹۸) سلوک پیوسته در صراط مستقیم اسلام و انقلاب، از حاج قاسم اسوه‌ای ماندگار و گفتمانی زنده و درخشنده پیش روی ملت‌ها قرار داده است. (روزنامه کیهان، ۱۳۹۸) از سرزنش سرزنش‌کنندگان نمی‌ترسید، و هیچ‌کسی نمی‌توانست روی ایشان تأثیر منفی بگذارد. در اوج ناامیدی دیگران کار خودش را محکم انجام می‌داد و به پیروزی‌های بزرگی هم رسید. سرزنش‌ها در خیلی از سیاست‌مداران تأثیر منفی می‌گذارد که موجب عقب‌نشینی آن‌ها از مواضع انقلابی‌شان می‌شود. اما سردار سلیمانی واقعاً مصداق یاری‌کننده دین بود. طبیعتاً این شخص در دل مردم محبوب می‌شود و این محبوبیت صفای باطن مردم را نشان می‌دهد و خیلی معنای بالایی دارد. (پناهیان، ۱۳۹۸) او آنقدر در انقلابی‌بودن شفاف و صادق بود که نزدیکی به افراد و جناح‌های مختلف سیاسی، رفتار و مواضعش را دچار خلل نکرد. (روزنامه کیهان، درس‌های مکتب شهید سلیمانی برای فعالان سیاسی، ۱۳۹۸) او در تاریخ ۳۰ شهریور ۹۶ اعلام می‌کند: «ما انتقام خواهیم گرفت و ما باید به وعده خودمان صادق باشیم؛ آن انتقام کمتر از ۳ ماه دیگر، اعلام پایان داعش و حکومتش در این کره خاکی خواهد بود. ماضربات خودمان را قاطعانه و بدون وقفه ادامه خواهیم داد برای اینکه ۳ ماه را به ۲ ماه تبدیل کنیم تا این شجره خبیثه و این غده سرطانی خطرناک ساخته شده به دست آمریکا و رژیم اشغالگر قدس را ریشه‌کن کنیم و جشن آن را در ایران و در بین همه منطقه اعلام خواهیم کرد». نداشتن اعتماد به دشمن و نگاه تیزبین به سرانگشتان نفوذ و خدعه آن از ویژگی‌های بارز سردار سلیمانی بود. او با منش انقلابی خود به نصرت الهی باور و امیدوی پایان ناپذیر به خدای متعال داشت. او می‌دانست که با قدرتهای جنایتکار باید با قدرت ایمان و مقاومت و اتکاء به نصرت الهی، مواجه شد. (روزنامه کیهان، مکتب سلیمانی راه حل مشکلات کشور، ۱۳۹۸) براساس قاعده انقلابی‌گری و روحیه جهادی، سردار سلیمانی خیلی به بهره‌وری از وقت اهمیت می‌داد. یعنی چیزی را که می‌شد در پنج سال انجام داد باید در یک یا دو سال انجامش می‌داد. (نصرالله، ۱۳۹۸) حاج قاسم، هیچ‌گاه دچار ترس و تردید و تزلزل نشد و از راه برنگشت. با

تردیدافکنی‌ها دلش نلرزید و هرگز احساس پشیمانی نداشت! زیرا تکلیف برایش روشن و مشخص بود. آن را فهمیده بود و بر طبق آن عمل می‌کرد. (روزنامه کیهان، مکتب سلیمانی راه حل مشکلات کشور، ۱۳۹۸) صلابت و ثبات قدم سردار سلیمانی در انقلابی‌گری ناشی از بصیرت و آگاهی او از مواضع حق بود. از وظایف مهم آحاد مردم در شرایط کنونی آگاهی از نقشه دشمن و شیوه‌های مقابله با آن است، که شهید سلیمانی مثال بارز آن است. (آیت الله خامنه‌ای، یک سیلی زده شد...، ۱۳۹۸) او با ما بارها به‌طور صریح اعلام نمود که هدف از مذاکرات هسته‌ای تغییر رفتار «Change behavior» و به تبع آن تغییر ساختار «Change structure» است. طبق پروژه نرمال‌سازی، می‌خواستند جامعه ایرانی به‌ویژه نسل‌های سوم و چهارم نسبت به اصول و مبانی انقلاب، مخالف یا حداقل بی‌تفاوت شوند و در ادامه تغییر تدریجی ماهیتی و شکلی جمهوری اسلامی انجام شود. اما خون به ناحق ریخته حاج قاسم، موجی خروشان در علاقه مردم و نسل‌های جدید نسبت به انقلاب ایجاد کرد که با هیچ برنامه بصیرتی قابل ایجاد نبود. در واقع شهید سلیمانی و مکتب او حریف غیرقابل حذف آمریکا گردید. (پوراسماعیلی فومنی، ۱۳۹۸) ممکن است آدم مهربان زیاد پیدا کنید ولی آدمی مثل حاج قاسم که در عین مهربانی مقابل دشمن بایستد، و دشمن‌شناسی‌اش قوی باشد و در مقابل دشمن وجود مؤثری باشد، کم است. (پنهایان، ۱۳۹۸) این شهید عزیز با بصیرت کامل به دنبال زدودن فهم غلط از دشمن بود تا حساسیت جامعه را بالا برده و وحدت ملی ایجاد نماید. شهید سلیمانی در عین دشمن‌شناسی اصول اخلاقی را فراموش نمی‌کرد. با وجود نکوهش فرار از مقابل دشمن، اهل خشونت نامتعارف نبود و ضابطه ممنوعیت کشتار جمعی را مراعات می‌کرد و از دشنام دادن به دشمن پرهیز می‌نمود و حتی از دعا و خیرخواهی برای دشمن مضایقه نداشت. در طول جنگ آسیب زدن به طبیعت و اموال مردم پرهیز می‌کرد. پس از خاتمه جنگ از کشتن مجروحان خودداری می‌نمود و با اسیران به نیکی رفتار می‌کرد.

عنصر دیگر مکتب سلیمانی اراده قاطع این شهید بر حاکمیت دین خدا در تمام جهان بود. مطلوب ابرقدرت‌های جبار و زورگو آن است که همگان پیشانی اطاعت بر آستان تفرعن آن‌ها بسایند و در برابر غارتگری و اراده باطل و بی‌مهاری آنان تسلیم باشند و اعتراض نکنند اما اراده قاطع و عزم جدی مؤمنان واقعی و مردان خدا مانند سردار سلیمانی، برچیدن بساط چپاول‌گران و جنایتکاران و استقرار حاکمیت دین خدا در جهان است. سپهبد سلیمانی برای دشمن رجزخوانی‌های زیبایی دارد مانند زمانی که می‌گوید: «ترامپ قمارباز! من حریف تو هستم. شما برای ما خط و نشان می‌کشید؟... من حریف شما هستم؛ نیروی قدس حریف شماست... آقای ترامپ قمارباز! بدان در آنجایی که فکر نمی‌کنی، ما در نزدیک شما هستیم. ما ملت شهادت هستیم، ما ملت امام حسین (ع) هستیم. بپرس ما حوادث سختی را پشت سر گذاشتیم. بیا! ما منتظریم؛ ما مرد این میدان برای شما هستیم. شما می‌دانید این جنگ یعنی نابودی همه امکانات شما، این جنگ را شما شروع می‌کنید اما پایانش را ما ترسیم می‌کنیم...» (روزنامه کیهان، مکتب سلیمانی راه حل مشکلات کشور، ۱۳۹۸) شهید سلیمانی به نصرت الهی امیدوار بود و با اطمینان

کامل پیروزی در جنگ را پیش‌بینی می‌کرد. دبیرکل حزب الله در مصاحبه مطبوعاتی به نمونه‌های فراوان نقش استراتژیک فرمانده شهید سپاه قدس در جنگ ۳۳ روزه اشاره نمود. او همیشه مشتاق شهادت و آماده دیدار معبود بود. شب قبل از شهادت در ملاقاتی با دبیرکل حزب الله مطالبی بیان نمود که گویا از شهادت خود آگاه بوده است و از همیشه آرام‌تر و خوشحال‌تر بوده و به طرز عجیبی نورانی شده بود. (نصرالله، ۱۳۹۸)

اخلاق‌مداری در جهاد

قرآن خروج از ضوابط اخلاقی در جنگ را مجاز نمی‌داند. (بقره: ۱۹۰ و مائده: ۸) مکتب اخلاقی شهید سلیمانی زیر مجموعه مکتب قرآن و اهل بیت (ع) است، براین اساس سردار سلیمانی با صفای باطن و مهربانی و لطافت روحی در کنار صلابت و حماسه‌سازی که در میدان جنگ نسبت به دشمنان داشت، ترکیب زیبایی آفرید. (پناهیان، ۱۳۹۸) برخی از محققین عمده‌ترین اصول اخلاقی علی(ع) در جهاد را که الگوی شهید سلیمانی است، به این ترتیب بیان نموده‌اند: مقدم شمردن صلح بر جنگ، پرهیز از آغاز کردن جنگ در میدان نبرد، رعایت اصول اخلاقی و پرهیز از پیمان شکنی، ممنوعیت جنگ با غیر جنگ‌جویان و عدم تعرض به اموال ایشان، دفاع از هم‌زمان، دعا و خیرخواهی برای دشمن، پرهیز از دشنام دادن به دشمن، نکوهیده بودن فرار از مقابل دشمن، ممنوعیت کشتار جمعی، پرهیز از آسیب زدن به درختان و حیوانات، حفظ عمران و آبادی‌ها، منع تعقیب کردن فراریان و کشتن مجروحان و رفتار نیک با اسیران. (پهلوان و احمدی آشتیانی، ۱۳۹۵: ۲۳)

رویه سردار سلیمانی مقدم شمردن صلح بر جنگ بود. توان نظامی مسلمانان بیشتر جنبه اعرابی و بازدارندگی دارد و اگر دشمن به صلح تمایل داشت مؤمنین نیز توصیه به آشتی شده‌اند. (انفال ۶۰ و ۶۱) صلح‌جویی و اجتناب حداکثری از شروع جنگ درسیره شهید سلیمانی مشهود است. حسب اظهارات برخی مقامات در سفر آخری که منتهی به شهادت سردار سلیمانی شد، ایشان حامل پیام صلح و دوستی بود. (عبدالمهدی، ۱۳۹۸) البته در دید امیرالمؤمنین(ع) صلح‌طلبی تا زمانی قابل قبول است که منتهی به ضعف جبهه اسلام نشود. (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق: ۷۳۱) حضرت(ع) خطاب به مالک اشتر می‌فرماید خوش‌بین نباش زیرا گاهی دشمن از ابزار مذاکره برای آشتی و حتی پیمان صلح به منظور غافلگیری استفاده می‌کند. (سیدرضی ترجمه شیروانی، ۱۳۸۰: ۱۵۶) سردار سلیمانی هیچگاه آغازگر جنگ نبود، همچنان که امام(ع) جنگ جمل را آغاز نکرد مگر هنگامی که دشمن سفیر صلح امیرالمؤمنین(ع) را شهید نمود. امام حسین(ع) نیز پیشنهاد شروع جنگ را نپذیرفتند. (پهلوان و احمدی آشتیانی، ۱۳۹۵: ۲۶ و ۲۷) در طول جنگ با تروریست‌ها از درگیری با غیر جنگ‌جویان خودداری می‌نمود و در اموال آن‌ها تصرف نمی‌کرد. شهید سلیمانی فرماندهی جنگاور و مسلط بر عرصه نظامی بود اما در میدان جنگ نیز

حدود شرعی را کاملاً رعایت می‌کرد تا به هیچ کس ظلم و تعدی نشود، آن‌هم درحالی‌که خیلی‌ها در عرصه نظامی اهل احتیاط و رعایت حدود شرعی نیستند. (آیت الله خامنه‌ای، یک سیلی زده شد...، ۱۳۹۸)

اخلاق‌مداری در مدیریت بحران

شیوه شهید سلیمانی در رویارویی با بحران‌ها کاملاً اخلاقی بود. از عادت‌های رایج ما در بحران‌های بزرگ این است که گاهی از ترس و وحشت قدرت تصمیم‌گیری را از دست می‌دهیم و گاهی مشکلات را کوچک جلوه دهیم تا تحمل آن آسان شود و حتی در این مسیر آنقدر افراط می‌کنیم که گویا دنیا را آب برده و ما در خوابیم. اما سیره سردار شهید شجاعت توأم با تدبیر بود و با بصیرت به همه حوادث اطراف توجه دقیق داشت.

تمرکز روی بزرگ شدن انسان به جای گم شدن در موقعیت: روش پیشنهادی شریعت که مورد استفاده سردار سلیمانی نیز بود این است که از سختی‌ها نمی‌ترسید و با واقع‌بینی بجای کوچک شمردن مشکلات، خودش را بزرگ می‌کرد، تا مشکلات در برابر عظمت وجودی‌اش به حساب نیایند. خراب شدن اسباب بازی برای کودک دو ساله ناگوار است اما برای نوجوان ۱۵ ساله این اسباب بازی از ارزش افتاده است بنابراین مشکلی ندارد که بخواد درصد تعمیر آن برآید او مسایل مهمتری را حل نموده است. روح شهید سلیمانی بسیار بزرگتر از حوادث پیرامون‌اش بود. امام حسین(ع) اسوه سردار سلیمانی، آنچنان عظمت روحی داشتند که دنیا را با همه مشکلات آن نمی‌دیدند و در نامه‌ای که از کربلا برای محمد بن حنفیه فرستادند، می‌فرمایند: مثل این که دنیا اصلاً وجود نداشته و آخرت همیشگی و دائم بوده و هست. (قمی ترجمه ذهنی تهرانی، ۱۳۷۷: ۵۷) مانند شخصی که به آسمان اوج گرفته و فقط عظمت آسمان را می‌بیند و همه زمین در نظر او آنقدر کوچک است که گویا نیست. سختی‌ها را لمس می‌کند ولی آنقدر بی‌اهمیت‌اند که می‌توان از کنار آن به‌سادگی گذشت.

نقش ذکر و یاد خدا: برداشت وارونه و یا تلقی منفی از ذکر و یاد خدا مانع رشد انسان می‌شود. شهید سلیمانی تلقی مثبت از یاد خدا را همراه با عمل داشت. حاج قاسم دائم الذکر، اهل مستحبات، اهل بکاء و از بکائین نظامی بود. (پناهیان، ۱۳۹۸)

مطالبه‌گری اخلاقی

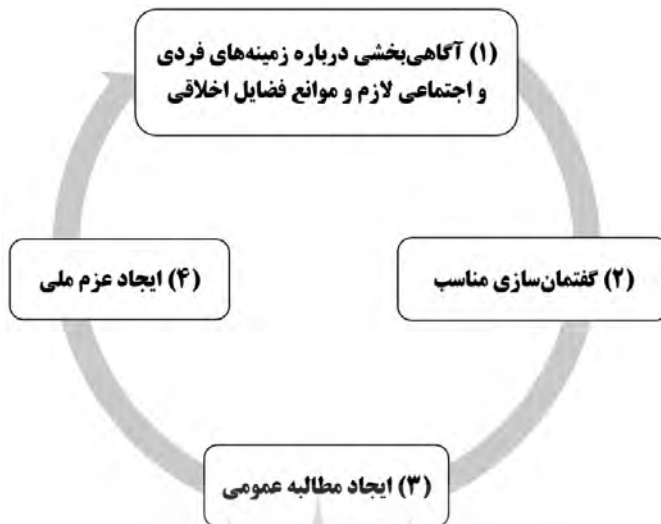
پس از آگاهی و انتخاب، مهمترین عامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران، مطالبه‌گری این موضوع از جانب مردم است. جان‌مایه پیشرفت همه‌جانبه ورود عنصر عزم و اراده ملی در کانون مدیریت کشور است. (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷) عزم ملی نتیجه مطالبه‌گری مردمی است. بنابراین بایستی جوانان مؤمن و انقلابی وارد میدان مطالبه آرمان‌های انقلاب شوند. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۷). اگر مکتب شهید سلیمانی پیروی شود و روحیه

احساس تکلیف، مطالبه‌گری و انتقاد در دانشجویان تا زمانی که به‌عنوان مسئولان آینده کشور، مسئولیت‌ها را در دست می‌گیرند، باقی بماند، کشور نجات پیدا خواهد کرد. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۳۹۳) رهبر انقلاب اسلامی هدف از بیان این‌گونه مطالب را در وهله اول، توجه دادن مسئولان کشور به اولویت‌های اصلی و در وهله دوم «جهت دادن به مطالبه‌گری مردم» در این خصوص، دانستند. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۶) گرچه کمک به رشد وجدان اخلاقی وظیفه حاکم است، اما این به‌معنی رفع مسئولیت از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیست. فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی، توده چرکین کشورها و نظام‌ها است و اگر در بدنه حکومت‌ها عارض شود، زلزله ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آن‌ها است؛ و سوسه مال و مقام و ریاست، حتی در علوی‌ترین حکومت تاریخ یعنی حکومت خود امیرالمؤمنین (ع) کسانی را لغزاند، پس خطر بروز این تهدید در جمهوری اسلامی هم که روزی مدیران و مسئولانش مسابقه زهد انقلابی و ساده‌زیستی می‌دادند، هرگز بعید نبوده و نیست. (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷)

ضرورت گفتمان‌سازی برای مطالبه مکتب شهید سلیمانی

رهبرانقلاب مطالبه‌گری عمومی را از مهمترین نقاط شروع رشد فضایل اخلاقی می‌دانند و اساسی‌ترین زمینه‌ساز آن را گفتمان‌سازی و جریان‌سازی معرفی نموده‌اند. گفتمان‌سازی بهترین راهکار ایجاد انگیزه و تبدیل اهداف اخلاقی به مطالبه عمومی است. (آیت الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار رئیس جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۰) در این راستا شهید سلیمانی از نفوذ اجتماعی (کاریزما) بالایی برخوردار می‌باشد و به‌همین جهت اندیشه و منش او می‌تواند گفتمان‌ساز و جریان‌ساز، بیدارکننده و مولد مکتب اخلاقی خاصی برای کارگزاران و حکمرانان باشد. مدیران به‌عنوان رهبران جامعه بالاترین تأثیر را در ساخت جامعه برای رسیدن به تمدن اسلامی دارند. (برزگر و امانلو، ۱۳۹۵: ۹) قهرمان‌های دنیای غرب دروغین هستند، ولی ما اسطوره‌های راستینی چون شهید سلیمانی داریم که هنوز موضوع گفتمان‌مان نشده‌اند. مهمترین اقدام برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، شناخت درست گذشته و رویدادهای مهم آن است. (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷)

شکل شماره (۴) عوامل مؤثر بر ایجاد، رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی

برگرفته از دکترین فرمانده کل قوا، اساسی‌ترین استراتژی نظام «قوی شدن همه‌جانبه» می‌باشد. گرچه بایستی در همه جهات قوی شویم اما مهمترین ظرفیت امیدبخش کشور برای قوی شدن، نیروی انسانی مستعد و کارآمد می‌باشد توانایی نیروی انسانی در گرو رفتار آن‌ها می‌باشد. در راستای اصلاح رفتار، توجه به بُعد اخلاقی و معنوی ضروری است. برای عبور از مشکلات و رسیدن به آرمان‌های اساسی اسلام و منویات امام راحل (ره) و رهبری معظم انقلاب، چاره‌ای جز تکثیر نمونه سردار سلیمانی در بدنه مدیریت کشور نداریم مکتب و شیوه‌ای که اینچنین شخصیتی بی‌نظیر آفرید نیازمند رمزگشایی و شناخت بیشتر است. برای شناسایی عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی بایستی به خاستگاه این مکتب یعنی آموزه‌های انقلاب اسلامی رجوع نمود. در بررسی این عوامل چنین نتیجه‌گیری می‌شود که بایستی با تقویت امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی، اراده و پشتکار افراد را به سوی مکتب اخلاقی شهید سلیمانی هدایت نمود تا با انتخاب درست و پس از آن آموزش مهارتی در بستر زمینه‌های فردی و خانوادگی و اجتماعی مناسب مدیران شایسته تربیت گردند. به عبارتی دیگر بایستی با آگاهی‌بخشی زمینه‌های فردی و اجتماعی لازم برای رشد فضایل اخلاقی را فعال و موانع را برطرف نمود تا گفت‌وگو سازی مناسب شکل گیرد و در ادامه انگیزه جمعی و مطالبه عمومی ایجاد شده و زمینه فعال شدن عزم ملی به انتخاب روش و منش (مکتب سردار سلیمانی) فراهم گردد.

منابع

- [۱] قرآن کریم: ترجمه آیت الله مکارم شیرازی، ناصر
- [۲] نامه‌های امام علی(ع) در نهج البلاغه: سیدرضی ترجمه شیروانی، ع. (۱۳۸۰). قم: موسسه فرهنگی اسلامی الامامین الحسنین(ع)
- [۳] ابن منظور مصری، ج. (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، اول، ج ۴.
- [۴] اکبری، ر. (۱۳۸۶). حل تعارضات اخلاقی بر پایه اخلاق فضیلت مدار. *پژوهش‌های فلسفی - کلامی دوره ۸*، شماره ۳-۴ (۳۱-۳۲)، ۸۵-۹۹.
- [۵] آیت الله خامنه ای، س. (۱۳۸۰، ۵۶). *بیانات در دیدار رئیس جمهوری و اعضای هیأت دولت*. بازبایی از پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای (مدظله‌العالی): <http://farsi.khamenei.ir>
- [۶] --- (۱۳۸۷، ۷۶). *بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری*. ---
- [۷] --- (۱۳۹۰، ۱۷۶). *بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری*. ---
- [۸] --- (۱۳۹۳، ۱۳). *بیانات در دیدار دانشجویان*. ---
- [۹] --- (۱۳۹۴، ۲۹). *بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج*. ---
- [۱۰] --- (۱۳۹۵، ۲۵۲). *بیانات در دیدار فرهنگیان*. ---
- [۱۱] --- (۱۳۹۵، ۱۴۳). *بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)*. ---
- [۱۲] --- (۱۳۹۶، ۱۱). *بیانات در حرم مطهر رضوی*. ---
- [۱۳] --- (۱۳۹۶، ۵۴). *خطبه‌های نماز عید فطر*. ---
- [۱۴] --- (۱۳۹۷، ۷۳). *بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان*. ---
- [۱۵] --- (۱۳۹۸، ۱۳۱۰). *پیام تسلیت مقام معظم رهبری در پی شهادت سردار حاج قاسم سلیمانی*. ---
- [۱۶] --- (۱۳۹۸، ۲۷۱۰). *خطبه‌های نماز جمعه تهران*. ---
- [۱۷] --- (۱۳۹۸، ۱۹۱۰). *یک سیلی زده شد اما باید حضور فسادبرانگیز آمریکا در منطقه تمام شود*. ---
- [۱۸] --- (۱۳۹۷، ۲۴۱۱). *بیینیه راهبردی در چهلمین سالروز پیروزی انقلاب اسلامی*. ---
- [۱۹] برزگر، ا، امانلو، ح. (۱۳۹۵). *شاخصه‌ای مطلوب سبک زندگی کارگزاران نظام مردم سالار دینی ایران*. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۹-۳۸.
- [۲۰] پناهیان، ع. (۱۳۹۸، ۱۱ ۲۵). *در مکتب حاج قاسم عقلانیت حرف اول را می‌زند*. بازبایی از پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای (مدظله‌العالی): <http://farsi.khamenei.ir>
- [۲۱] پهلوان، م، احمدی آشتیانی، ف. (۱۳۹۵). *اخلاق در جهاد از دیدگاه امام علی علیه السلام*. *فصلنامه النهج*، ۲۳-۴۰.
- [۲۲] پوراسماعیلی فومنی، ر. (۱۳۹۸، ۱۱ ۲). *شهادت حاج قاسم و شکست پروژه نرمال سازی*. بازبایی از روزنامه کیهان: <http://kayhan.ir/fa/news>
- [۲۳] پورشاب، ع، دولت‌شاه، ب. (۱۳۹۷). *الگوی اقتدار دفاعی - امنیتی براساس گفتمان حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)*. *فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت راهبردی دفاع ملی*، ۳۹-۶۸.

- [۲۴] تمیمی آمدی، ع. (۱۴۱۰ ق). *غررالحکم و دررالکلم*. قم: دارالکتب اسلامی.
- [۲۵] توحیدی، ا.، فاضلی، ع. (۱۳۹۸). ارکان جهت ساز نظام قانونگذاری در گفتمان ولایت فقیه. *فصلنامه علمی مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، ۳۸۵-۴۱۶.
- [۲۶] جوان آنلاین. (۱۳۹۸، ۱۱ ۲۹). *راه قوی شدن کشور از مسیر مجلس قوی می‌گذرد*. بازیابی از خبرگزاری جوان آنلاین: <https://www.javanonline.ir/fa/news>
- [۲۷] حسینی، غ. (۱۳۸۹). ویژگیهای حکومت اسلامی و مسئولان آن در کلام امام خمینی (ره). *کنگره ملی بررسی اندیشه‌های فرهنگی و اجتماعی حضرت امام خمینی (ره)*، ۱-۲۱.
- [۲۸] خنکدار طارسی، م.، سلحشوری، ا. (۱۳۹۳). عوامل تربیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره). *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱۱۵-۱۳۳.
- [۲۹] روتیتر. (۱۳۹۸، دی ۱۵). *رازهای محبوبیت سردار سلیمانی در خوزستان/ با مردم از جنگ تا سیل*. بازیابی از پایگاه خبری تحلیلی روتیتر: <http://www.rotitr.com>
- [۳۰] روزنامه کیهان. (۱۳۹۸، ۱۱ ۲۷). *درس‌های مکتب شهید سلیمانی برای فعالان سیاسی*. بازیابی از روزنامه کیهان: <http://kayhan.ir/fa/news>
- [۳۱] روزنامه کیهان. (۱۳۹۸، ۱۱ ۳). *مکتب سلیمانی راه حل مشکلات کشور*. بازیابی از روزنامه کیهان: <http://www.pishkhaan.net/Archive/>
- [۳۲] سلیمانی، ق. (۱۳۹۸، ۱۱ ۲۴). *متن کامل وصیت‌نامه حاج قاسم سلیمانی منتشر شد+دست‌نوشته*. بازیابی از خبرگزاری تسنیم: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/11/24>
- [۳۳] (سیف، س. (۱۳۷۹). انسان کامل از دیدگاه روان شناسی. *دانشکده ادبیات و علوم انسانی (تهران)*، ۲۱۳-۲۳۴.
- [۳۴] صمدی فروشانی، م.، کردفروزجایی، ی. (۱۳۹۶). نقش معارف حکمی در اخلاق عملی انسان بر اساس آموزه‌های نهج البلاغه. *پژوهشهای نهج البلاغه*، ۳۱-۵۲.
- [۳۵] عبدالملکی، س. (۱۳۹۸، ۱۱ ۲). *شخصیت‌شناسی سردار قاسم سلیمانی*. بازیابی از روزنامه کیهان: <http://kayhan.ir/fa/news>
- [۳۶] عبدالمهدی، ع. (۱۳۹۸، ۱۰ ۱۵). *عبدالمهدی: سلیمانی حامل پیام ایران به عربستان بود*. بازیابی از خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران: <https://www.irna.ir/news>
- [۳۷] علی‌رحمانی، ف.، سالاری، ز. (۱۳۹۳). تأثیر خانواده، محیط و اراده در شکل‌گیری شخصیت انسان از منظر امام علی (ع). *فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه*، ۸۳-۱۰۴.
- [۳۸] علیخانی، ع. (۱۳۸۰). ویژگی‌های نخبگان سیاسی از دیدگاه امام علی (ع). *فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز*، ۴۵-۶۶.
- [۳۹] فاضل قانع، ح. (۱۳۹۳). حوزه روابط اجتماعی بر مبنای سبک زندگی اسلامی. *فصلنامه سبک زندگی*، پیش شماره ۱ (*پژوهشکده باقرالعلوم - پژوهشهای معنوی*)، ۴۹.
- [۴۰] فضل الهی قمشی، س.، ملکی توانا، م. (۱۳۹۳). اولویت بندی عوامل خانوادگی مؤثر در تربیت دینی فرزندان. *پژوهشی در مسایل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱۰۷-۱۱۸.

- [۴۱] قمی، ا. ترجمه ذهنی تهرانی، س. (۱۳۷۷). *کامل الزیارات*، ج ۱، ص ۷۵. فَكَأَنَّ الدُّنْيَا لَمْ تَكُنْ وَكَأَنَّ الْآخِرَةَ لَمْ تَزَلْ. قم: انتشارات پیام حق.
- [۴۲] محمودنژاد، خ. (۱۳۹۶). تأثیر خانواده و همسالان بر ارزش‌های اخلاقی. *کنفرانس بین‌المللی فرهنگ آسیب شناسی روانی و تربیت*، ۱-۸.
- [۴۳] محمودنژاد، خ. (۱۳۹۶). تأثیر خانواده و همسالان بر ارزش‌های اخلاقی. *کنفرانس بین‌المللی فرهنگ آسیب شناسی روانی و تربیت*، ۱-۸. بازیابی از کنفرانس بین‌المللی فرهنگ آسیب شناسی روانی و تربیت.
- [۴۴] مصباح یزدی، م. (۱۳۸۱). *فلسفه اخلاق*. تهران: چاپ و نشر بین‌الملل، چاپ اول.
- [۴۵] منزوی بزرگی، ج.، حبیبیان، س. (۱۳۹۴). راهبردهای اخلاق کارگزاران زمینه ساز در عصر انتظار. *فصلنامه علمی ترویجی پژوهش‌های مهدوی*، ۶۸-۱۰۹.
- [۴۶] موحدی، م. (۱۳۸۹). اخلاق کارگزاران در اندیشه حضرت امام خمینی (ره). *کنگره ملی بررسی اندیشه‌های فرهنگی اجتماعی حضرت امام خمینی (ره)*، ۱-۲۳.
- [۴۷] مودنی، س.، میرزا محمدی، م. (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی دیدگاه‌های ابن‌خلدون و سعدی در خصوص عوامل مؤثر بر تربیت و بهره‌گیری از آموزه‌های آنان در نظام تربیتی ایران. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۵۵-۷۸.
- [۴۸] نصرالله، س. (۱۳۹۸، ۱۱ ۲۶). *روایت نصر الله از آخرین دیدار با سردار سلیمانی*. روزنامه جوان: <http://www.pishkhaan.net/>
- [۴۹] نوری، م. (۱۳۸۶). نظام اخلاق نبوی (استخراج اخلاق النبی از جامع السعادات مرحوم نراقی). *مجله اخلاق*، ۲۴۴-۱۸۹.
- [۵۰] هادی‌زاده، ف. (۱۳۹۵). سبک زندگی اسلامی و اقتصاد مقاومتی. *سومین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری با رویکرد ارزش آفرینی*.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی